

POHJANMAA KAUPPIAS WAIKON PERILLISET

Hannu Niilonheimo

2026

*Ihminen, joka ei tunne historiaa, ei voi
ymmärtää nykyisyyttä*

Johdanto

Kirja on kokoomateos, jonka pääteema on Pohjanmaa. Pähkinäsaaren rauhassa vuonna 1323 määriteltiin ensi kertaa raja Ruotsin ja Venäjän Novgorodin välille. Sopimuksessa pohjoispuolen asukkaat jäivät 300-vuoden ajaksi asukkaiksi "ei kenenkään maalle", joka ei kuulunut kummankaan valtakunnan alueeseen. Teos kertoo tiivistetysti välähdyksiä ajanjaksosta vuoden 1323 jälkeen, aikakauden merkkihenkilöistä ja tapahtumista, jotka ovat koottu eri julkisista lähteistä, painetuista kirjoista, Internetin maailmasta, julkisista arkistoista; wikipediasta, henkilömatrikkeleista ja sukututkimusohjelmista.

Osa 1, 1150–1400-luku, Pohjolan historian ajanjakso viikinkiajoista kuningas Kustaa Vaasan aikaan ja 1500-luvun loppuun Pähkinäsaaren rauhan rajan pohjoispuolen ja Pohjanmaan asuttamisen ja kaupan näkökulmasta. Kuinka kauppa itämeren piirissä keskittyi vuosituhannen alussa Gotlannin saarelle ja kuinka Visbystä kehittyi ensimmäinen Pohjolan kaupunkivaltio Venetsian tapaan.

Ruotsi kehittyi itsenäiseksi valtioksi keskiajan alussa katolisen kirkon piirissä. Ruotsin ja Suomen keskiaikaiset kaupungit, tässä osassa niistä on lyhyt esittely, kaupunkien kaupasta ja asemasta Pohjolassa. Kustaa Vaasa tuli valtaan Ruotsissa 1500-luvun alkupuolella, jolloin hän otti haltuunsa katollisen kirkon maallisen omaisuuden ja keskitti sen vallan itselleen, ja taisteli Ruotsin irti liitosta Tanskan ja Norjan kanssa. Miten Kustaa Vaasan toimet sitten vaikuttivat Itämaa Suomen kehitykseen, missä ja mitkä olivat Pohjanmaan kauppapaikat keskiajalla ja maakunnan keskus. Osan lopussa on lyhyt tiivis kuvaus Suomen tunnetuimmasta historiallisesta talonpoikaiskapinasta, nuijasodasta, Suomen herra Klaus Flemingistä ja katolisen kuninkaan tappiosta joka lopulta koitui Pohjanmaan eduksi.

Tultaessa 1600-luvulle, on kappale historiallisen Pohjanmaan kaupunkien perustamisesta 1600-luvulla, ja mitkä nuo 9 historiallisen Pohjanmaan kaupunkia olivat. Näihin kysymyksiin haetaan ja pyritään antamaan vastauksia. Kirjan sivuilla on viittaukset ja linkit lähteistä, joista lukija halutessaan voi perehtyä enemmän kuhunkin tapahtumaan ja historian henkilöihin.

Osa 2, Kauppiaas Waickon perilliset, on sukuselvitys. Ouluun saapui ja haki porvarin oikeuksia useita henkilöitä 1600-luvun alussa kaupungin perustamisen jälkeen. Eräs heistä oli pohjalainen suurtalonpoika Mårten Pehrsson Waicko. Mårten Waicko toimi Oulussa porvarina ja raatimiehenä 1623 vuodesta 1650-luvulle, kuolemaansa saakka. Hänen perinnönjaosta ja perintöriidasta 1600-luvulla tallentui jälkipolville tieto raastuvanoikeuden pöytäkirjojen muodossa. Tiedetään että Mårten Waickon jälkeläistä polveutuvat monet Pohjanmaan merkittävät kauppiassuvut. Waicko-nimisiä suvun jäseniä esiintyy Oulussa ja Raahessa he ovat Cajanus-Waicko suvun jälkeläisinä, merkittäviä kauppias- ja laivanvarustajasukuja 1800-luvulla. Oulun Waicko-suvusta ei aiemmin ole tutkimuksia juurikaan julkaistu, lukuun ottamatta professori Sven-Erik Åströmin sukututkimuksia.

Osan lopussa on kappale nykyisen Oulun Pateniemen historiasta. Kuinka Pateniemestä tuli sijaintinsa ja hyvän luonnonsataman ansiosta 1800-luvun puolivälin jälkeen yksi Pohjanmaan merkittävä laivarakennuksen ja sahateollisuuden keskus, jota kesti aina vuoteen 1990 saakka.

Hannu Niilonheimo

Pohjanmaa
Kauppias Waikon Perilliset

2026

© 2026 Hannu Niilonheimo.

Kustannustoimitus: Hannu Niilonheimo

Kannen suunnittelu, graafinen asu, kuvat ja tekstin taitto: Hannu Niilonheimo.

Kustantaja: BoD · Books on Demand, Mannerheimintie 12 B, 00100 Helsinki, bod@bod.fi

Kirjapaino: Libri Plureos GmbH, Friedensallee 273, 22763 Hampuri, Saksa

ISBN: 978-952-80-5391-0

Sisällys

Osa I	7
1150–1400-luku	7
Esihistoriallinen aika ja keskiaika	7
Ruotsin keskiaikaiset kaupungit	14
Suomen keskiaikaiset kaupungit	23
Historiallinen Pohjanmaa	35
1500-luku ja Kustaa Vaasa	45
Pohjanmaa Kustaa Vaasan hallintokaudella	49
Karjalaiskauppa Pohjanmaalla	57
Novgorodin tasavalta ja Moskovan ruhtinaskunta	63
Kustaa Vaasa summa summarum	69
Kustaa Vaasan pojat hallitsijoina	71
Flemingit	85
1600-luku	95
1600-luvulla perustetut Pohjanmaan kaupungit	95
Osa 2	115
Kauppias Waikon perilliset	115
Henrik Henrikinpoika Waicko	120
Jacob Henrikinpoika Waicko	124
Cajanus–Waicko sukulinja	129
Raahen Frieman–Cajanus sukulinja	139
Sovio–Sovelius sukuhaara	154
Swanljung–Montin sukuhaara	176
Lille–Waicko sukulinja	192
Lille–Soini sukuhaara	196
Lille–Saviharju sukuhaara	202
Possakka	209
Pateniemi	234
LÄHDELUETTELO	265

OSA I

1150–1400-LUKU

ESIHISTORIALLINEN AIKA JA KESKIAIKA

Usein keskiajan alku Länsi-Suomessa liitetään tarunomaiseen ensimmäiseen Suomeen tehtyyn ristiretkeen jonka on arvioitu tapahtuneen 1150-luvulla. Siihen katsotaan päättyneen esihistoriallinen aika. Pakanallinen aika päättyi, maahan saapui kristinusko ja kirkko, ja alkoi keskiajaksi kutsuttu ajanjakso. Vanhin tunnettu Suomea koskeva asiakirjalähde on **Gravis admodum**¹ -nimellä kutsuttu kirje. Katolisen kirkon paavi Aleksanteri III lähetti tuon kirjeen vuonna 1171 tai 1172 hallintopaikaltaan Roomasta. Vastaanottaja oli Upsalan tuore arkkipiispa Stefanus², hänen alaiset piispat sekä Norjan jaarli Guttorm.

Ylen raskas ja haikea valitus on esitetty apostoliselle istuimelle siitä, että suomalaiset aina, kun heitä uhkaa vihollisten sotajoukko, lupaavat säilyttää kristillisen uskon ja pyytävän hartaasti kristillisen lain saarnaajia ja selittäjiä, mutta sotajoukon vetäytyttyä kieltävät uskon sekä halveksivat ja ankarasti vainoavat saarnaajia. Koska he näin näyttävät pilkkaavan Jumalaa ja halveksivat kristillistä uskontoa, ja kun he näin ovat kaksinkertaisesti helvetin lapsia, kun heidän onnensa ja elämänsä havaitaan kokonaan olevan maallisissa ja heidän halveksivan taivaallisia, ei ole soveliasta, että heille tuottaa vastoinkäymisissä turvan kristityn nimi, jota he myötäkäymisissä näyttävät pilkkaavan ja kammoksuvan.

Niin muistutamme ja määräämme teille kaikille, että varoisitte tästä lähtien heidän petoksiaan ja juoniaan niin järkevästi ja harkitusti, etteivät he voi hädän tullen turvautua teidän apuunne ja puolustukseenne, elleivät he luovuta teidän haltuunne varustuksiaan, jos heillä joitakin on, tai muuten anna riittävää taetta ja varmuutta siitä, etteivät he tämän jälkeen voi millään tavalla peräytyä tai kiertää teidän harkitsevaisuuttanne, vaan heidän on pakko lujasti pitää ja säilyttää kristinuskon todistuskappaleet, niin ettei heitä enää nähtäisi niiden joukossa, joista on sanottu: hän on tunnustava sinua niin kauan kuin teet hänelle hyvää.

Annettu Rooman Frascatissa syyskuun 9. päivänä v. 1171 tai -72.

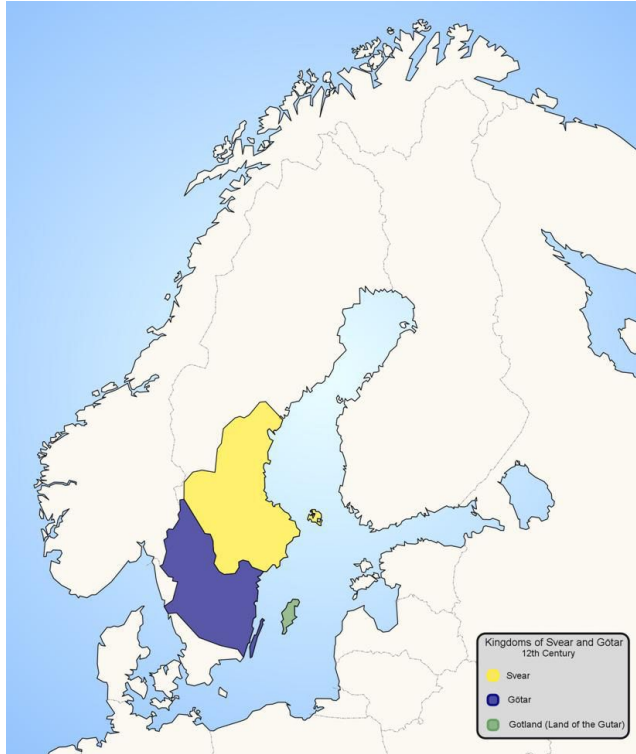
Ja aina siitä saakka kun svealaiset pystyttivät ristin Turun Aurajoen rannalle, ja siten hankkivat itsellensä pysyvän jalansijan Suomen maassa, kesti eteläisillä aloilla melkein taukoamatta taisteluja ruotsalaisten ja venäläisten välillä. Ensimmäinen rauhanteko näiden kilpailevien valtojen välillä tehtiin Pähkinäsaareissa vuonna 1323.

¹ Gravis admodum. Paavi Aleksanteri III kirje, Paavin bullat. Wikipedia 13. marraskuuta 2022. <https://fi.wikipedia.org/wiki/Gravis_admodum>. Viitattu 7.1.2026.

² Stefanus Alvalstralainen oli Upsalan ensimmäinen arkkipiispa 1164–1185.

Svealaiset

Svealaiset (*Svear*) olivat muinainen germaaninen kansa, heimo tai muu ryhmä, josta periytyy Sveanmaan ja Ruotsin kansainvälinen nimi. Svealaisten heimon kerrotaan asuneen Mälarenin järven ympäristössä, mutta 1100-luvun alkuun mennessä he olivat laajentaneet valtakuntansa koko keskiaikaiseen Ruotsiin. Svealaisista puhuvat sekä antiikin että varhaiskeskiajan lähteet. Eri aikoina, eri lähteissä käsite svealaiset saattaa kuitenkin tarkoittaa erilaisia asioita.)¹

Ruotsi 1100-luvulla, Svean ja Götan alueet. Svealaiset keltaisella, göötit sinisellä ja gotlantilaiset omana ryhmänään vihreällä. Kuva Ruotsin historia, Wikipedia 1. joulukuuta 2024.

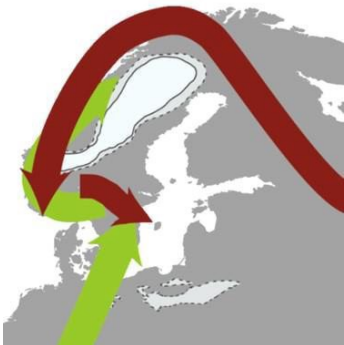
On oletettu että viikinkiajalla svealaiset eivät ehkä olisi olleet yksi etninen ryhmä tai minkään tietyn alueen asukkaita, vaan kyseessä olisi ollut merenkulkijoiden, sotureiden ja kauppiaiden sosiaaliryhmästä käytetty nimitys, joka oli käytössä Itämeren alueella.

¹ Svealaiset: Wikipedia 18. tammikuuta 2024.

Ensimmäinen maininta ”svealaisista” saattaa löytyä Plinius vanhemmalta, joka mainitsee 70-luvulla jaa. hillevionien kansan pohjoisessa. Varma maininta on parikymmentä vuotta myöhemmin Tacituksella, joka kertoo svionien laivastoista ja heidän kuninkaansa suuresta vallasta. Sitten seuraava maininta löytyy vasta vuoden 550 tienoilla Jordanekselta. Jordanes mainitsee suehans-kansan, jolla on erinomaisia hevosia ja joka myy mustaketun nahkoja roomalaisille, sekä suetidi-kansan, jonka kerrotaan olevan isokokoista. Luultavasti molemmat nimet tarkoittavat svealaisia. Viimeistään 1000- ja 1100-luvuilla svealaiset-käsite ilmeisesti vakiintui tarkoittamaan Keski-Ruotsin Sveanmaan, *Svealandin* asukkaita.

Ruotsin ja Suomen esihistoriasta

Ruotsin historia aloitetaan joskus viikinkiajasta, joskus 1000-luvusta. Tätä edeltänyttä aikaa kutsutaan **Ruotsin esihistoriaksi**.

Kivikausi. Ensimmäiset ihmiset tulivat Ruotsiin edellisen jääkauden loppuessa kahta reittiä. Toinen ryhmä saapui etelästä ja toinen pohjoisesta jäätöntä Norjan rannikkoa pitkin. Näiden ryhmien esinekulttuurit olivat erilaisia kuten myös heidän ulkonäkönsä. Geenitutkimusten mukaan etelästä saapuneilla oli tumma iho ja siniset silmät, kun taas Norjan rannikkoa pitkin saapuneilla oli vaalea iho ja silmien väri vaihteli. Ajan saatossa nämä ryhmät sekoittuivat.

Kuvassa on ruotsin ensimmäisten väestöryhmien saapumissuunnat etelästä ja pohjoisesta ruotsalaisten tutkijoiden mukaan.)¹

Noin vuoden 1700 ennen ajanlaskun alkua tienoilla alkoi **Pronssikausi**. Pronssikauden kuluessa Etelä-Ruotsin alueella kukoisti vauras kulttuuri, jonka yhteydet ulottuvat Keski-Eurooppaan ja jopa Välimeren maailmaan saakka.)²

Pronssikausi oli esihistorian aikakausi, jolloin yleisin metalli aseiden ja työkalujen valmistuksessa oli pronssi. Pronssia alettiin valmistaa Lähi-idässä noin 3700 eaa., josta taito levisi Eurooppaan noin 3300 eaa. Suomen pronssikauden katsotaan alkaneen noin vuonna 1500 eaa. ja kestäneen n. vuoteen 500 eaa. Pronssikautta edelsi kalkoliittinen kausi ja sitä seurasi rautakausi. Suomen rannikolla elänyt väestö oli osa Itämeren piirin verkostoa ja yhteyksiä oli erityisesti Etelä-Skandinaviaan. Sisämaassa eläneen väestön yhteydet olivat

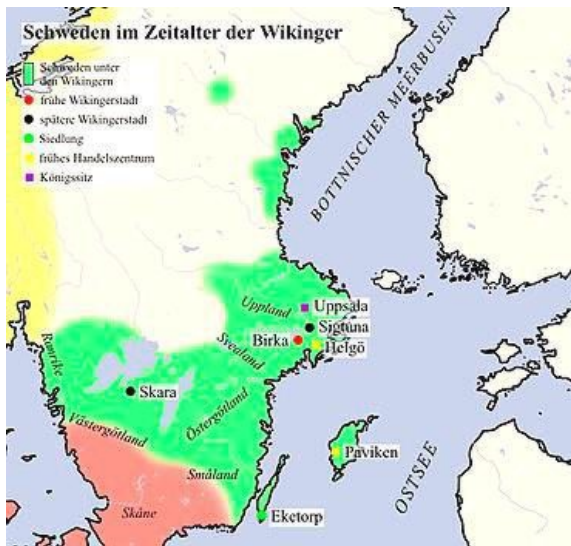
¹ Ruotsin historia. Wikipedia 1. joulukuuta 2024. Torsten Günther, Helena Malmström, Emma M. Svensson, Ayça Omrak, Federico Sánchez-Quinto, Gülşah M. Kılınç. *Population genomics of Mesolithic Scandinavia: Investigating early postglacial migration routes and high-latitude adaptation*.

² Ruotsin historia. Kivi-, Pronssi-, Rauta- ja viikinkiaika Ruotsissa. *Äldre bronsålder Historiska Museet, Yngre bronsålder Historiska Museet*. <<http://www.historiska.se/historia/bronsaldern/alldrebronsalder/>>. Viitattu 8.1.2026.

puolestaan Keski-Volgalle ja Uralille saakka. Itäinen vaikutus tuli noin 1500 eaa. kukoistaneesta Seiman–Turbinon kulttuurista ja 800–400 eaa. kukoistaneesta Ananjinon kulttuurista.

Pronssia osattiin Suomessakin valaa, mutta suuri osa löydetyistä pronssiesineistä oli tuotu sekä lännestä että idästä. On löydetty kirveitä, partaveitsiä, miekkoja, tikareita, ja koruja. Idässä oli pronssia hyvin niukasti. Pronssiesineet olivat kalliita, ja suomalaiset eivät voineet ostaa niitä paljoa. Vaikka Etelä-Skandinavian pronssikautinen yhteiskunta romahti kauden lopussa, Suomessa muutos pronssikaudesta rautakauteen oli ainakin kulttuurisesti rauhallinen. Pronssikauden kulttuuri jatkui melko samanlaisena rautakaudella.)¹

Esiroomalaisella ajalla (noin 500–1 eaa.) rauta tuli yleiseen käyttöön. Viimeistään tässä vaiheessa Etelä-Ruotsin väestö lienee ollut kieleltään pääasiassa germaanista.

Rautakauden kiinteän asutuksen sijainti ja leviäminen.

Etelä-Ruotsissa viljeltiin maata ja hoidettiin karjaa. Pohjoisempaa kalastuksen ja metsästyksen merkitys elinkeinoina oli suurempi. Pohjanlahden rannikoilla pyydettiin hylkeitä.

Viikinkiaikaiset kaupungit Birka, Helgö, Sigtuna, Skara, kuninkaiden paikka Upsala sekä kauppapaikat Eketorp ja Paviken (Öland ja Gotlanti). (Kuva Wikipedia).

Kansainvaellusajalla (noin 400–550 jaa.) Ruotsiin kulkeutui kultaa, joka oli peräisin mannermaalla käydyistä sodista. Luultavasti kansainvaellusajan melskeisiin ja ryöstöretkiin Euroopassa osallistui myös Skandinavian alueen asukkaita, jossa myös oli ilmeisesti levotonta. Etelä- ja Keski-Ruotsin ohella arkeologisia löytöjä on runsaasti myös pohjoisempaa, esim. *Medelpadista* (Norrland). Rautakauden loppupuolella Ruotsin poliittinen organisaatio kehittyi: Vanhan Uppsalan suuriin hautakumpuihin haudattiin mahtimiehiä tai kuninkaita. Mälare-järven *Helgön* saarella sijaitsi kuuluisa käsityökeskus. Viikinkiaika (noin 800–1050 jaa.) on viimeinen ja kaiketi tunnetuin Ruotsin esihistorian jakso. Se on aikakausi jota leimasivat viikinkien ryöstöretket, valloitukset ja kaupankäynti.

¹ Wikipedia, pronssikausi, 13.12.2025: <<https://fi.wikipedia.org/wiki/Pronssikausi>>. Viitattu 16.2.2026.

Viikinkiaikana skandinaavinen, talonpoikainen elämäntapa, ulottui pohjoisessa suurin piirtein Merenkurkun tienoille, *Ångermanlandin* maakunnan alueelle saakka. Pohjoisempana asui väestöä, josta käytettiin nimeä kveenit¹ ja tunturialueilla oli toinen kiertävää paimentolaiselämää elävä ryhmä, saamelaiset.

Viikingit olivat pääasiassa skandinaavista alkuperää olevia aseistautuneita merenkulkijoita ja matkailijoita. Näitä sotureita ja kaukopurjehtijoita lähti Norjasta, Ruotsista ja Tanskasta etsimään kultaa, hopeaa ja uutta maata. He ryöstelivät ympäri Eurooppaa, ottivat itselleen orjia ja matkasivat Bagdadiin ja Amerikkaan asti.

Viikingeillä oli tarunomainen maine nopeista ja rohkeista hyökkäyksistään, luostarien ja kaupunkien ryöstöistä, joista kristilliset munkit kirjoittivat muistiin kauhukertomuksia. Nykytiedon mukaan täysin raakoja barbaareja viikingit eivät kuitenkaan olleet, vaan he kävivät taitavasti kauppaa, olivat erinomaisia purjehtijoita ja monitaitoisia käsityöläisiä sekä laivanrakentajia, lisäksi viikingeillä oli rikas tarinaperinne.

Viikinkien asuttamat alueet ja retket / vuosiluku.

Varhaisin mainittu päivämäärä viikinkien ryöstöretkelle on 787, jolloin Anglosaksien kronikan mukaan joukko norjalaisia miehiä purjehti Lounais-Englannissa Dorsetissa sijaitsevalle Portlandin saarelle. Siellä heitä luultiin ensin kauppiaksi, ja he tappoivat paikallisen virkamiehen tämän yrittäessä saada heitä verolle pantaviksi kuninkaan kartanoon. Seuraava taltioitu ja ensimmäinen varmana pidetty hyökkäys tapahtui 8. kesäkuuta 793, kun

¹ Kveenit. Muinaiset kveenit yleensä otaksutaan olleen Lounais-Suomen alueelta tulleita eränkävijöitä, myöhemmässä vaiheessa Perämeren alueen jokilaaksojen suomalaisia uudisasukkaita. *Ethnologue: Finnish, Kven*, Wikipedia 16. syyskuuta 2024: <<https://fi.wikipedia.org/wiki/Kveenit>>. Viitattu 9.1.2026.

Lindisfarnen luostari Englannin itärannikolla ryöstettiin. Tämän jälkeen kronikat ja asiakirjalähteet ovat yli 200 vuoden ajan täynnä merkintöjä viikingeistä ja heidän ryöstelystään. Viikingit toimivat kauttaaltaan Irlannin ja Skotlannin rannikkoseuduilla ja valloittivat sekä asuttivat laajoja alueita Englannista. He matkasivat myös ylös Ranskan ja Espanjan jokia. Pohjanmeren puoleisen rannikon tanskalaiset, norjalaiset ja ruotsalaiset viikingit suuntasivat retkensä pääasiassa länteen, kun taas Itämeren puolella asuvat seikkailijat itään.

Venäjältä sekä Baltian rannikolta viikingit saivat myös hallintaansa laajoja alueita, ja lähteet kertovat ryöstöretkistä Välimerellä ja Kaspianmerellä saakka. Itään idänteille suuntaavia matkajia kutsuttiin varjageiksi eli varangeiksi. He tekivät matkoja lähinnä Venäjälle, ulottaen retkensä aina Kaspianmerelle ja Bysantin Konstantinopoliin saakka. Varjagi-kulkijoiden kotisatamat ulottuivat Itämerellä Pohjanlahden rannikolta eteläosan Gotlannin ja Öölannin saariin saakka. Nykyisessä kielenkäytössä Venäjän jokireiteillä liikkuneita viikinkejä kutsutaan myös ruseiksi.

Viikingit saattoivat kulkea ratsain, mutta he olivat jalkaväkeä eivätkä taistelleet hevosen selässä. Viikinkiretket tulivat mahdollisiksi laivanrakennustekniikan kehittyessä. Pitkät veneet kehittyivät olomuotoonsa juuri viikinkiaikaa edeltävänä aikana pohjanmiesten laivanrakennustekniikan kehittyessä huippuunsa. Maston ja airojen yhdistelmä oli viikinkialusten salaisuus. Avomerellä käytettiin suurta suorakulmaista purjetta, ja jokivesiä ja rannikkoa pitkin kuljettiin soutamalla, jolloin masto kaadettiin. Ruoaksi viikingit söivät pitkällä retkillä kuivattua kalaa tai lihaa ja hapattamatonta leipää. Nahkaleileistä he joivat olutta. Rannikkoa ja jokia pitkin tehdyille retkille tilaa vievää ruokaa ei tarvinnut ottaa mukaan, sillä tarvittava ravinto saatiin vesistöjen pysähdyspaikoista. Viikinkiajan Pohjoismaissa ei siis ollut nykyisiä valtionrajoja, eivätkä ihmiset pitäneet itseään skandinaaveina. Nykyistä Tanskaa, Norjaa ja Ruotsia asuttivat norjalaiset, tanskalaiset, svealaiset ja göötit sekä pohjoisempina saamelaiset ja idässä suomalaiset.

Skandinavian väestön hierarkian huipulla olivat kuninkaat. Heidän alapuolellaan olivat jaarlit¹, jotka etenkin Pohjois-Skandinaviassa saattoivat tosin olla samanlaisia pikkuruhtinaita kuin kuninkaatkin. Jaarlit valvoivat vapaita kansalaisia (bóndit), jotka olivat maanviljelijöitä, käsityöläisiä tai kauppiaita. Bóndit pystyivät lisäämään vaurauttaan ja kohottamaan asemaansa osallistumalla ryöstöretkille tai kauppamatkoille. Alin yhteiskuntaluokka olivat orjat, joita olivat vangit ja monet köyhtyneet ihmiset.²) Thingiin, eli käräjille, sikäli kun tiedetään, saattoi osallistua jokainen vapaa mies, joskin ylimykset luultavasti kykenivät melko pitkälle hallinnoimaan ja valvomaan yhteistä päätöksentekoa. Euroopan vanhin

¹ Jaarli. Ruotsissa jaarli-termi lienee 1100-luvulla vakiintunut valtakunnan toiseksi korkea-arvoisimman henkilön arvonimeksi, joka kulki Bjälbo-suvussa. Kuuluisin ruotsalaisista jaarleista on varmasti viran viimeinen haltija Birger-jaarli. Birger-jaarlin jälkeen jaarlin virka hävisi Ruotsista ja tilalle tuli herttua, joka oli yleensä kuninkaan sukulainen. Muita jaarlin korvanneita virkoja olivat drotsi, marski ja kansleri. Wikipedia 16. elokuuta 2024.

² Hall, Richard. *Matka viikinkien maailmaan*, s. 32–33. (*Exploring the world of the vikings*, 2007.) Suomennos: Veli-Pekka Ketola) Helsinki. Multikustannus 2007. ISBN 978-952-468-154-4.

kansalliskokous *allting* kokoontui saagojen mukaan vuodesta 902 tai ainakin vuodesta 930 alkaen Islannissa.

Keski-Ruotsissa sijaitseva **Birka** oli kuuluisa **viikinkikaupan keskus**. Sen ohella olivat Jyllannin niemimaalla sijaitseva **Hedeby**, **Rääveli**, Olhavajoen¹ rannalla olevan **Holmgård (Novgorod)** ja Oslon eteläpuolella olevan **Kaupang**.

Adam Bremeniläinen mainitsee saamelaiden hallitseman Hälsinglandin sijaitsevan Ruotsin ja Norjan välissä. Paavi *Innocentius II* ja keisari *Fredrik I Barbarossa* mainitsevat Hälsinglandiin Ruotsiin, Norjaan, Tanskaan, Färsaariin ja Grönlantiin verrannollisena alueena. Norjalaisessa *Historia Norvegiæ* 1100-luvun jälkipuolelta Ruotsin Ångermanlandin (Angaria) katsotaan olevan Norjan rajanaapuri. Pohjoisen Ruotsin väestöjen tuolloisista kielisuhteista ei tiedetä. Ajan kanssa nämä alueet ovat ruotsalaistuneet pohjoista kohden.)²

Riimukivet ovat rautakaudelta ja varhaiskeskiajalta peräisin olevia kivipaasia, joissa on skandinaavisella kielellä tehtyä riimukirjoitusta.

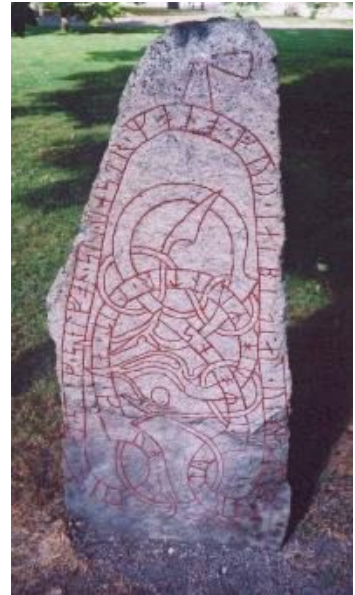
Viikinkiajan loppuvaiheessa yleistyi Keski-Ruotsin alueella tapa pystyttää riimukiviä elävien ja kuolleiden mahtimiesten ja -naistenkin muistoksi ja kunniaksi. Tunnetuista 6 500 riimukirjoituksesta noin 3 500 on löydetty nykyisen Ruotsin alueelta, jossa ne ovat keskittyneet Mälarenin ympäristöön.

Riimukirjoitusta voi löytää vielä 1500-luvun hautakivissä, koska näillä merkeillä katsottiin olevan enemmän voimaa kuin latinalaisella kirjoituksella.

Riimukivi Upsalan yliopiston puistossa. Koodinimellä U 1011 tunnetun, 1000-luvulle ajoittuvan kiven yläosassa on risti, joka osoittaa kiven pystyttäjän olleen varhainen kristitty.

Riimua tarkoittava sana *runa* merkitsi salaisuutta ja kuiskausta, ja siksi monen riimukiven teksti alkaa kehotuksella Tyd runorna, 'Tulkitse riimut'.

(Riimukivi: Wikipedia, 3. tammikuuta 2025).

¹ Olhavajoki. Joki joka laskee Venäjän Laatokka-järveen.

² Ruotsin historia. Harrison, Dick. *Norstedts Sveriges historia 600–1350*, s. 117,122-3, 204-5. Wikipedia 1. joulukuuta 2024. <https://fi.wikipedia.org/wiki/Ruotsin_historia>. Viitattu 9.1.2026.

RUOTSIN KESKIAIKAiset KAUPUNGIT

Merkittäviä Ruotsin **keskiaikaisia kaupunkeja** Upsalan, ja vuonna 1164 sinne perustetun piispanistuimen jälkeen, olivat muun muassa **Visby, Tukholma, Kalmar, Sigtuna, Skara, Gävle, Turku ja Viipuri**. Yleisesti ottaen olivat Ruotsin ja Pohjoismaiden kaupungit varsin pieniä. Vuoden 1300 tienoilla Tukholmassa oli noin 1 500 asukasta ja Kalmarissa, joka oli kuningaskunnan toiseksi suurin kaupunki, oli asukasmäärä alle 1 000 asukasta. Muissa kaupungeissa, kuten Söderköping, Sigtuna, Skara ja Arboga, oli vain muutama sata asukasta. Bergen oli Norjan suurin kaupunki hieman yli tuhannella asukkaallaan. Roskilde Tanskassa oli suurempi, ehkä noin 4 000 asukasta. Yksi Pohjoismaiden kaupunkien keskiaikaisesta joukosta erottuva kaupunki oli Visby. **Gotlannin**¹ Visbyssä oli samaan aikaan 1300-luvun tienoilla 12 000 asukasta. Jos verrataan aikaa tähän päivään, jolloin muurien sisällä asuu vain noin 2 000 ihmistä, voi ymmärtää kuinka vilkasta elämä Visbyssä on keskiajan myöhemmällä jaksolla täytynyt olla.)²

Visby oli 1100-, 1200- ja 1300-luvuilla tärkeä Hansaliiton keskus. Kaupunki oli merkityksellinen saksalaisille: Se oli Novgorodiin suuntautuneen kaupankäynnin kannalta tärkeä paikka ja toimi myös lähtöpaikkana Latviaan suuntautuneille ristiretkille. Kaupungissa oli keskiajalla 17 kirkkoa joista ainoastaan Pyhän Marian kirkko on enää ehjänä ja käytössä. 13 kirkkoa, joista osa oli luostari-kirkkoja, hävitettiin tai ovat nykyisin rauniona. Kirkot tuhoutuivat monien hyökkäysten aikana, kun niitä ryöstettiin ja poltettiin, tai niistä otettiin varaosia ja rakennustarpeita. 1500-luvulla tuhosivat Visbyn kirkkoja lyypekiläiset vallattuaan kaupungin, mutta Pyhän Marian kirkon he säästivät, koska kirkko oli tuolloin saksalaisten käytössä.)³

Keskiajalla Visby siis koki kukoistuskautensa ja toimi pitkään ehkä Itämeren tärkeimpänä kauppapaikkana. Kaupungin historia ei ole vain kauppaa, vaan myös sisällissotaa, ulkomaisia valloittajia ja merirosvouutta. Varhaisimmat merkit Visbyn asutuksesta ovat peräisin noin vuodelta 700. Ne saattavat liittyä Gotlannin sopimukseen Uppsalan svealaisten kuninkaan kanssa, mikä teki saaresta verovelvollisen hänen alaisuudessaan. Viitteitä siitä, ja että kuninkaalla oli vahva vaikutus paikkaan jo varhaisesta lähtien, on katuverkosto joka on muotoiltu samalla tavalla kuin Hedebyssä, Birkassa ja myöhemmin Sigtunassa.)⁴

Jo 800-luvulla Visbyssä asui paljon ihmisiä, gotlantilaisten lisäksi myös ulkomaalaisia. Kaupungissa oli jopa kristittyjä vaikka heillä ei ollut kirkko. Visbyssä oli myös koko Gotlannin yhteinen uhripaikka, paikka jossa uhrattiin myös ihmisuhreja. Vuoden 1030 tienoilla rakennettiin Visbyn ensimmäinen kirkko, puurakenteinen. Kirkko näyttäisi tehneen

¹ Gotlanti (ruots. Gotland) on Ruotsin ja varsinaisen Itämeren suurin saari. Gotlannin ainoa kaupunki on Visby. Gotlannin alkuperäinen nimitys suomeksi on ollut Vuojola tai Vuojonmaa. Wikipedia 14. lokakuuta 2024.

² *Visby, suuri kaupunki*. Wase Dick, artikkeli. *Visby Nordens enda medeltida storstad*, 27. maaliskuuta 2021. SO-rummet.se. 24. joulukuuta 2024.

³ Visby: *Hansestaden Visby Riksantikvarieämbetet* 2013. Wikipedia 19. toukokuuta 2024.

⁴ Visby. Wase Dick, artikkeli, *Visby Nordens enda medeltida storstad*, 27. maaliskuuta 2021: SO-rummet.se 24. joulukuuta 2024.

vaikutuksen gotlantilaisiin: Kristus syrjäytti vanhat jumalat. Meni kuitenkin vielä muutama vuosikymmen, jolloin saaren *Allthing* (kansankokous) päätti että saari ottaisi vapaaehtoisesti kristinuskon.

Visby on vuodesta 1995 alkaen kuulunut Unescon maailmanperintökohteisiin. Vanhaa kaupunkia ympäröi 3,6 kilometriä pitkä kehämuuri, joka on yksi Euroopan parhaiten säilyneistä. Visby oli osa Tanskaa 1300–1600-luvuilla, minkä jälkeen valta siirtyi Ruotsille.

Noin vuoteen 1100 saakka Visbyn kauppiaat eivät yksin ja ainoastaan käyneet kauppaa, vaan myös saaren maanviljelijät varustivat laivoja ja purjehtivat meren yli: ”purjehtivat muun muassa Venäjälle Novgorodin kaupunkiin, jossa oli maatila *Farmannagården* jossa pohjoismaalaiset asuivat”. Sinne Norjan kuningas *Harald Hårdråde* rakensi noin vuonna 1032 puukirkon, joka oli omistettu kaksi vuotta aiemmin taistelussa kaatuneelle *Olavi Pyhälle*.¹

Vuonna 1143 saksalaiset saivat ensimmäisen suuren kauppasataman Itämerellä, Lyypekin. Visby oli kuitenkin edelleen Pohjois-Euroopan tärkein keskus, kauppapaikka johon tulvi ihmisiä purjehduskauden aikana, mistä ostettiin tärkeitä venäläisiä tavaroita kuten turkiksia ja vahaa. Hienoja turkiksia halusivat sen ajan kuninkaat, ritarit, aateliset ja varakkaat kansalaiset, osoittamaan asemaansa, kuinka ”hyvä” ja rikas kyseinen henkilö oli. Vaha oli materiaali, jota käytettiin pääasiassa kynttilöiden valmistukseen kirkoissa, linnoissa ja luostareissa.

Vielä 1100-luvulla gotlantilaiset olivat ainoita länsimaisia kauppiaita, jotka saivat käydä kauppaa Venäjällä. Saksalaiset halusivat myös osansa, mutta gotlantilaiset ja venäläiset kieltäytyivät päästämästä heitä mukaan kannattavaan kauppaansa. Noin vuonna 1158 syttyi sota tyytymättömien saksalaisten kauppiaiden ja Gotlannin kauppahuoneiden välillä. Konflikti sai alkunsa kun saksalaiset tappoivat joitakin gotlantilaisia kauppiaita omalla maaperällä, luultavasta Lyypekissä. Vuonna 1161 saksalaiset pakotettiin antautumaan ja tässä yhteydessä päätettiin, että Visbyyn aiemmin asettautuneet saksalaiset eivät enää saaneet käydä Gotlannin kirkoissa vaan heidän tuli rakentaa oma seurakuntakirkko (St Per). Samalla aloitettiin lainlaadinta saksalaisia varten. Kasvavaan Visbyyn muutti yhä vaan enemmän ihmisiä, sekä saksalaisia, gotlantilaisia että muita.

1200-luvulla alettiin Itämeren etelärannikolle rakentaa uusia (saksalaisia) kaupunkeja. Uusia perustettuja kaupunkeja olivat muun muassa **Rostock, Stralsund, Wismar, Kiel, Greifswald, Danzig, Klaipeda, Königsberg, Riika ja Tallinna**.²

¹ Visby. Wase Dick, artikkeli, *Visby Nordens enda medeltida storstad*, 27. maaliskuuta 2021. *SO-rummet.se*. 24. joulukuuta 2024.

² Itämeren rannikkokaupunkeja. Wikipedia 14. kesäkuuta 2021.

Talouden kehitys hyödytti myös Gotlannin maanviljelijöitä, jotka pystyivät myymään ruokaa, puuta, kiveä, nahkaa jne. jatkuvasti kasvavalle Visbylle ja Itämeren uusille kaupungeille. 1200-luvun alussa Visbyn väkiluku lähenteli jo 3000 asukasta. Vuosisadan aikana saaren maatilojen määrä lähes kaksinkertaistui. Kaupungin kasvu johtui ainakin osittain myös siitä, että gotlantilaiset maksoivat erittäin alhaista veroa. Esimerkiksi Keski-Ruotsin Mälarinlaakson maanviljelijät maksoivat kuninkaalleen viisinkertaista veroa gotlantilaisiin verrattuna.¹⁾ 1200-luvun puolivälin jälkeen ei ollut kovin tärkeää, olitko gotlantilainen vai saksalainen, koska perheet olivat avioliittojen myötä jo niin sekoittuneet että ”rikkaat gotlantilaiset puhuivat mieluummin saksaa kuin omaa kieltään”.

Visby Ringmur, Nordisk Familjebok.

Visbyn kasvaessa ja vaurastuessa päätettiin, että saaren tärkein satama on suojattava. 1200-luvun puolivälissä kaupungin asukkaat ja saaren maanviljelijät tekivät yhteisen päätöksen muurin rakentamisesta Visbyn ympärille. Kehämuurin rakentaminen kesti yli 30 vuotta. 1300-luvun ensimmäisellä puoliskolla (1300–1350) Visby oli rikkautensa ja vaikutusvaltansa huipulla, ja juuri tänä aikana todennäköisesti julkaistiin niin kutusutut Wisbyn lait, joukko merilakeja, joilla oli laaja vaikutus Itämerellä ja sen ulkopuolella. Sitten vuonna 1361 Tanskan

¹ Visby. Wase Dick. Artikkel, *Visby Nordens enda medeltida storstad*. 27. maaliskuuta 2021. *SO-rummet.se*. 24. joulukuuta 2024.

Ja aina siitä saakka kun svealaiset pystyttivät ristin Turun Aurajoen rannalle, ja siten hankkivat itsellensä pysyvän jalansijan Suomen maassa, kesti eteläisillä aloilla melkein taukoamatta taisteluja ruotsalaisten ja venäläisten välillä. Ensimmäinen rauhanteko näiden kilpailevien valtojen välillä tehtiin Pähkinäsaarella vuonna 1323.

Lähdin hakemaan Pohjanmaan ja Oulun porvari Mårten Waickon jälkeläisten historiaan vastauksia syksyllä 2023. Mitkä ovat juuremme ja meidän alkuperä. Lopputuloksena syntyi kirja.

Kannen kuvat:

Parkkilaiva Birger 1870, Rauman merimuseon kuva-arkisto / Pateniemi-seura.

Vesaisen patsas, Oskari Jauhiainen 1936, Tve4.

